

PİYESLERİNİN ÖNSÖZLERİNE GÖRE ŞEMSETTİN SAMİ’NİN TİYATRO GÖRÜŞLERİ

Özet

Şemsettin Sami, tiyatro alanında ilklere imza atmış, önemli bir yazarımızdır. Türkçe'nin yazım kuralları ile de ilgilenen Ş. Sami, Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat (1872) ile edebiyatımızın ilk telif roman yazarı kimliğini de kazanmıştır. Oyunlarının konularını, kaynaklarını piyeslerinin önsözünde açıklayan Şemsettin Sami'nin oyun yazarlığımızla ilgili görüşlerini de bu önsözlerde bulmak olanaklıdır. Milli tiyatro görüşlerini, oyun yazarı için kahraman yaratmanın zorluğunu, seyircinin tepkilerini oyunlarının önsözünde ayrıntılı olarak anlatan Şemsettin Sami, Besâ yahûd Ahde Vefâ(1874), Seydi Yahya (1875), Gâve (1876) adlı tiyatro oyunlarında da anlatım tarzı ve tiyatroya bakış açısıyla yenilikçi kimliğini sürdürür. Bu makale ile önsöz yazmanın gelenek olduğu bir dönemde Türk tiyatrosu için büyük değer taşıyan bir oyun yazarımıza önsözleri çerçevesinde bakılmaya çalışılmıştır.

Abstract

Şemsettin Sami is an important author who has been an initiator in the theatre. In addition to his works in Turkish spelling rules, he became the author of the first novel in Turkish Literature by Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat (1872). It is possible to see Şemsettin Sami's point of view on playwrights in forewords of his episodes where he defines the subjects and basis of his plays. He expresses his opinions on National Theatre, the difficulties that are faced by the playwright while creating a hero and the responses of audience in the forewords of his plays. He has extended his innovative figure by the way of expression and his perspective on theatre in the plays Besâ yahûd Ahde Vefâ(1874), Seydi Yahya (1875), Gâve (1876).

In this article, it is tried to observe an outstanding playwright in Turkish Theatre in a period when it was a custom to write forewords.

* Öğretim Görevlisi, Dr., Yaşar Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü

Edebiyatımızın öncü yazarlarından Şemsettin Sami'nin yazınsal çalışmalarındaki çeşitlilik inanılmaz bir çalışkanlığın sonuçlarını yansıtır. **Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat** (1872) ile edebiyatımızın ilk telif roman yazarı kimliğini kazanan Şemsettin Sami, tiyatro yapıtlarıyla, çevirileriyle, sözlük ve ansiklopedi yayınlarıyla, Türkçemizin yazım sorunlarıyla, dilbilime ilişkin yazdığı ilk kitaplarla öncü bir aydının güzel bir örneği olurken Arnavutça'nın alfabetini oluşturulmasına ve Sabah gazetesine bütünüştürdüğü gazeteci kimliği sanırım en az incelenmiş yönleri oluyor...

Şemsettin Sami, tiyatro edebiyatı tarihimizde de yine ilklere imza atmış, öncü bir piyes yazarımızdır... Bilinen telif piyeslerinden **Besâ Yahûd Ahde Vefâ** 'da (1874), verilen sözün, koşullar ne olursa olsun değişmeyeceğine inanan müslüman Arnavutların geleneksel değerlerinin sorgulamasını yaparken "millî" bir piyes yazdığını düşünmektedir... Osmanlı kültürel yaşamında "millî" sözcüğünün gösterdiği anlamsal değişimin ilginç bir örnekleme olan bu piyesin yanında **Seydi Yahya** (1875) piyesinde, İspanya'da islamiyetin egemenliğinin kırılma dönemindeki bir ihaneti "millî" değer olarak sorgularken oyunun akışı içinde tiyatromuzda ilk kez "koro"yu kullanır. **Gâve** (1876) piyesi ise yazarlık deneyi açısından yine bir ilktir. Yazarımız Firdevsi'nin **Şeh-nâmesinden** yararlanarak İran mitolojisi kaynaklı bir konuyu, zalim bir hükümdarın Dahhak'ın dünyasını bizlere tanıtır...Oyunlarının konuları ve kaynakları üstüne ilk açıklamaları Şemsettin Sami, piyeslerinin önsözlerinde açıklar. Üzerinde çalıştığım tiyatro önsözlerindeki tiyatro bilgilerinin gelişimi açısından Şemsettin Sami'yi değerlendirmeyi amaçlayan bildirimde, onun öykünücü de olsa döneminde yenilikçi nitelikler taşıyan uygulamalarını tartışmak istiyorum.

1) **Besâ Yahûd Ahde Vefâ'nın Önsözünde Tiyatro Bilgisi**

Tanzimat yazarlarının sansür kurulunu aşmak için yapıtlarına iki-üç ad koyma alışkanlığını **Besâ Yahûd Ahde Vefâ** oyununda da görürüz. Yemin etmenin, and içmenin Arnavutça karşılığı olan

PİYESLERİNİN ÖNSÖZLERİNE GÖRE ŞEMSETTİN SAMİ'NİN TİYATRO GÖRÜŞLERİ

Besâ, söze bağlılığın kanıtlanmaya çalışıldığı bir oyundur. Ş. Sami'nin **Kamûs-ı Türkî**'sinde,

Besâ: 1- Arnavud ahd ve peymanı: Besâ vermek, taahhüd etmek. 2- Kan güden hasımlar arasında ahd ve peyman akd olunan mütareke: Beynlerinde iki aylık Besâ vardı.

diye açıkladığı kavram, Meşrutiyetle birlikte yeniden gündeme gelmiş ve Ş. Sami'nin bu oyunu da Namık Kemal'in **Vatan Yahut Silistre** oyunu gibi önce yazıldığı dönemde ve Meşrutiyet coşkusu içinde de sahnelenmiştir.¹ Ş. Sami'nin **Besâ Yahûd Ahde Vefâ** oyununun önsözünü kimi yerlerde orijinal haliyle birlikte, sadeleştirdiğim şekliyle vermeyi uygun gördüm. Çünkü, kimi tümceler Ş. Sami'nin betimlemelerinin güzelliği ile doludur ve anlatmak istediği duyguları oldukça güzel vermektedir. Ayrıca metnin orijinal akışının, konuların geçiş noktalarının, dönemin yazım tekniğini yansıttığı düşüncesinden hareketle metni bölümlenmek yerine, akışa uygun olarak çözümlenmeyi tercih ettim.

1 Efdal Sevinçli, "Halide Salih Tiyatromuzu Anlatıyor: Besâ Oyununda", İzmir: **Gölge Tiyatro**, Sayı 5, 1997.

Ş. Sami, **Besâ Yahûd Ahde Vefâ** oyununun önsözüne, Arnavud olduğu ve bu toplumun bütün gelenek ve göreneklerini bildiği için, tüm bunları anlatabilmek adına ne zamandan beri bir kitap yazmayı düşündüğünü, bu düşüncenin hayallerini doldurduğunu söyleyerek başlıyor; “

Efrâdından olduğu için (...?) belki hub u vatan, fedakârlık, vefâ-yı ahd, istihfâf-ı hayât gibi sahneye lâyük evsâf-ı hamîyyet-mend-âneleri meşhûdum olduğuçün, Arnavud kavminin ba'zı ahlâk ve âdâtını musavver olak üzere, bir risâle-i edebîyyenin tahrîri hayli vakitden beri kuvve-i hayâliyyemi işgâl edip dururdu.²

2 Şemsettin Sami, **Besâ Yahûd Ahde Vefâ**, (İstanbul:1292).

Ş. Sami, tiyatro kitaplarının ne denli önemli olduğunu ve kendisinin bu alanda yetersiz olduğunu bildiğini, bu nedenle zamandır yazmak istediği kitabını öyküleştirek anlatmaya çalıştığını vurguluyor; “Tiyatro risâlelerinin ehemmiyetiyle benim

3 Şemsettin Sami, a.g.y.

aczim beyninde pek çok fark bulduğumdan, bir vakit şu maksadımı hikâye tarikiyle beyân etmeğe karâr vermiştim.”³ Fakat Ş. Sami'nin aklına takılan şey, öykünün, okuyucunun hayal dünyasında daha zor şekillendiğidir. Bunun yanında tiyatronun öyküye göre oluşumunun daha cisimlenmiş olarak seyircinin bakışlarına sunulabileceği, yani sahnelenebileceği düşüncesidir. Bu düşünce de ona, hayalini öykü yolu ile değil, tiyatronun anlatım olanaklarından, hayal dünyasını daha iyi yansıtan tekniklerinden faydalanarak yazma yoluna itiyor;

Lakin hikâye yalnız kar'ilerinin hayâl-hânesinde mevhûm bir vücûd bulduğu hâlde, tiyatro risâlesi mebnî-i aleyhini mücessem sûretde enzâr-ı âmmeye vaz' eylediği cihetle– bir türlü âsâr-ı edebiyenin illet-i gâibesi olan – ibret husûsunda berikinin ötekinden ziyâde te'sîri olacağını düşünerek, ve aczime mukâbil tiyatromuzun mübtedlîliğini cesâretime karşı – ahlâk-ı milliyemiz üzerine yazılmış – âsârın killeyle tiyatromuzun sermâyesinin – ahlâk-ı ecnebiyye üzerine yazılmış, ve bir dereceye kadar ahlâk-ı milliyemize mübâyin, ve ba'zı def'a muzırr olanba'zı çevirilere münhasır olmasını tutarak millet-i muazzama-i İslâmiyye eczâsından ve hey'et-i Osmâniyye a'zâsından olan Arnavud kavminin ahlâk ve âdâtı üzerine bir tiyatro risâlesi yazmağa karâr verdim.⁴

4 Şemsettin Sami, a.g.y.

Ş. Sami daha sonra önsözüne milli ahlâkımız üzerine yazılmış yapıtların azlığından şikayet ederek devam eder. Milli ahlâkımıza uymayan zararlı çevirilerle yetinilmesini doğru bulmaz. Yaratılan kahramanların yazarın vicdanından doğduklarını, fakat seyirci önünde yargılandıklarını belirtir. Yazarın sözlerine göre, tiyatro yapıtlarındaki kişiler seyircilerin değer ölçülerine mutlaka cevap vermelidir. ⁵ Ş. Sami'nin burada düşündüğü nokta ise, edebi yapıtların tuhaf bir hastalığı olarak gördüğü ibret verme olayının tiyatrodada daha iyi olacağı için bu yola başvurmuş olmasıdır. Tüm yazarların, yapıtlarının sonunda mutlaka bir mesaj vermeleri, anlatılan olaydan okuyucunun kendine bir ders çıkarmasını sağlamak gibi bu dönemde bir zorunluluk içinde olduklarını görüyoruz.

5 Niyazi Akı, **XIX. Yüzyıl Türk Tiyatrosu Tarihi** (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1963), s. 128.

PIYESLERİNİN ÖNSÖZLERİNE GÖRE ŞEMSETTİN SAMİ'NİN TİYATRO GÖRÜŞLERİ

Ş. Sami, bütün yetersizliğine karşın bu yapıtı, milli ahlâkımız üzerine yazılmış yapıtların azlığıyla tiyatromuzun öz varsıllığını ecnebi ahlâkları üzerine yazılmış, bir dereceye kadar milli ahlâkımıza uygun, ancak çoğu defa zararlı olan kimi çevirilere özgü olmak üzere İslam'ın büyük milletinin yapısından ve Osmanlı toplumunun üyelerinden olan Arnavut toplumunun ahlâkı ve görenekleri üzerine bir tiyatro yazmaya karar vermesi üzerine cesaret edip yazdığını özellikle belirtiyor.

Ş. Sami çok defa bu kitabı yazmaktan ve kahramanları belirlemeden vazgeçtiğini ama çok geçmeden de tekrar yazmaya geri döndüğünü de özellikle altını çizer;

Karâr verdim, ammâ ne risâlenin mebnî-i aleyhi olacak maddeyi ihtirâ', ve ne de risâlemin kahramanları olacak eşhâsı ta'yîn edebilirdim. Çok def'a beyhûde it'âb-ı zihn etmeden usanıp bu hevesden vaz geçmiş, ve çok zamân geçmeden bu arzûya rücû' etmişim. ⁶

6 Şemsettin Sami, a.g.y.

Ş. Sami bu sözlerinden sonra, oyununu nasıl yazdığını anlatmaya devam ediyor; "Edîbin biri demiş ki, 'vâlidemizin rahmine düştüğümüz, dünyâya geldiğimiz ve nihâyet rûhumuzu teslîm eyledüğümüz mahall yataktır.!' tümcesiyle beraber yatakla ilgili adeta felsefe yapmaya başlıyor;

Evet, güyâ ki yatak rûhumuzun bir eski vefâdâr dostu imiş de, mihmân-serây âlemde ikâmetini fırsat ittihâz ederek yâr-ı vefâdârına -elinden geldiği kadar - riâyet etmek, ve en şedîd zarûretinde imdâdına yetişmeği kendine dîn-i farz etmiş gibi, bizi istikbâl eder, dünyâda durdukça derdlerimize hall-dâş olur, ve nihâyet bizi tahta-i tabûta kadar teşyî' eder! ⁷

7 Şemsettin Sami, a.g.y.

[Evet, görünüşte yatak, ruhumuzun eski vefalı dostu imiş de, bu koruyuculuk dünyasında yaşamını varlığını fırsat sayarak, vefalı dostlarına elinden geldiği kadar uymak en şiddetli gereksinimlerinde imdadına yetişmek gibi, adeta bir dinsel görev gibi bizi karşılayan dünyada durdukça derdlerimizi çözümlenmeye yardımcı olan ve sonunda da bizi tabut tahtasına kadar uğurlayan yerdir]

diye betimlediği yatak için yine; bundan başka yatak, bize görevlerinin dışında bir çok hizmetler daha sunar diyerek devam ettiği sözleriyle, yatağın yaratıcılığı arttıran, düşünmeye sevk eden yönünü çeşitli betimlemelerle anlatmaya çalışıyor. Gündüzleri kütüphanenin yanında, masa başında kalem elde düşünme düşünme akla gelmeyen bir konu, gece yatakta, karanlıkta gözler kapalı olduğu halde pek kolay anımsanabilir, akla gelebilir. Biliyorum ki okuyucuların çoğu bu yorumuma gülecekler, bu iddiama inanmayacaklar, yanlış sözleri bu açıklamalara bir örnektir. Hayal güçleri çok olanların, kış geceleri yatakta geçirdikleri saatleri düşünürlerse kendisine hak vereceklerini de ekliyor.

İşte bir şubat gecesi idi, lambayı döndürüp yatağa girdiğim gibi ne zamandan beri hayal dünyamda boşlukta durmakta olan o sözünü ettiğim konunun çözümü aklıma gelir gelmez bu yönde yazılmayı bekleyen yazılmaya uygun Arnavutların -Besâ diye tanımladıkları- o özel gelenekleri olduğu zihnimde doğdu. Yarım saat kadar oluşturulması, düzenlenmesiyle de uğraştıktan sonra Besâ oyunu hayal dünyanın sahnesinde sahnelenmeğe ve vicdanım da kalbimin hücrelerinden onu alkışlamaya başladı⁸

8 Şemsettin Sami, a.g.y.

sözleriyle oyununu nasıl yazmaya başladığını açıklamış oluyor.

Ş. Sami'nin şu sözleri ise oldukça dikkat çekicidir;

Bir şubat gecesi idi, dedim. Evet, hem şubatın son gecelerinden idi, demek olur ki tiyatro mevsiminin hitâmına az bir şey kalmıştı... "Bu risâleyi yazarsam, bu sene icrâ ettirmeliyim, dedim, çünkü gelecek seneye kadar belki yaşayamam... Herkes öleceğine pek kolay inanamaz, ben ise ne öleceğime, ve ne de daha çok yaşayacağıma inanabilirim. Bunun için hayâl-hânemin içinde ta'lîm ve tecrübelerle meşgûl olan- kahramanlık-ların sahihen tecessüm edip de umûmun intizârı önüne çıktıklarını re'y-el-ayn görmek için mutlak bu sene icrâsına karâr verdim.

PİYESLERİNİN ÖNSÖZLERİNE GÖRE ŞEMSETTİN SAMİ'NİN TİYATRO GÖRÜŞLERİ

Şubatın son gecelerinden biriydi, demek oluyor ki tiyatro mevsimin sonlanmasına az bir şey kalmıştı sözleri, tiyatro mevsimini bize haber veriyor.

Ş. Sami tek tek, tüm ayrıntılarıyla oyunu yazmaya başlama sürecini anlatmaya devam ediyor önsözünde.

Ertesi gün sabahleyin kalktım, nicedir kurumuş, küflenmiş hokkama su koydum, çatlamış olan bir tane-cik kalemimi iplikle bağladım. Yazmaya başladım. Yazdığım karalama değil, düzgün bir aktarmaydı. Çünkü gündüz yazacağımı gece, yatakta iken hayal dünyanın defterine karalamış ve düzeltmek alışkanlığım olduğundan, gündüz yazdığım yalnız hayal dünyanın defterinde karmakarışık yazılmış olan bölümleri kâğıt üzerine aktarıp temize geçmekten ibaretti. Bunun için gündüzün yazdığım defter bir karalama halinde değildi. Adeta kurumuş bir hokka ve çatlak bir kalem ile olabileceği kadar, temize çekilmiş bir defterdi.⁹

9 Şemsettin Sami, a.g.y.

Ş. Sami'nin bu sözleri, yazmak eylemine verdiği değeri, onun için bu sürecin ne kadar büyük önem taşıdığını gösteriyor bizlere. Her aşamayı, öyküleyerek, önemseyerek anlatan Şemsettin Sami, sanki bir ayine hazırlanır gibi oyununu yazmaya başlıyor.

Ş. Sami'nin, Martın onuncu günü tamamlanan defteri tiyatroya teslim ettiğini ve oyununun 24. pazar akşamı sahneleneceğini belirten sözlerinden, önsözün oyundan sonra yazılmış olduğunu anlıyoruz; "Martın onuncu günü tekmil olunan defteri tiyatroya teslim eyledim. Yirmidördüncü pazar akşamı mevki'-i icrâya konulacaktır."¹⁰ Bu davranışa daha önce de rastladığımızı belirtmeliyim. Birçok defa oyunlar sahnelendikten ya da yazıldıktan sonra, tekrar yayınlanacağı zaman önsöz yazıldığını görüyoruz.

10 Şemsettin Sami, a.g.y.

Mücerred hayâlimin mahsûlü olan bu eser-i enzâr âmmeye arz-ı endâm etmeğe şâyân mıdır? Hayâl-hânemin içinde yalnız vicdânımın huzû-runda vazîfelerini o kadar güzel edâ eden kahramanlarım tiyatro sahnesinde umûmun huzûrunda dahi o kadar mahâret gösterebilecekler mi? Her biri kendisinin bir emr-i ma'nevînin tasvîri makâmında aldığı anlatabilecek mi? Kahramanlarımı – vicdânım alkışladığı kadar- umûm dahi alkışlayacak mı? Ya alkışlamaz ise...Ya kahramanlarımın mahâreti yalnız hayâl-hânemin içine mahsûs olup dışarıda ibrâz edemezler ise...Ya kahramanlarımın harekâtı yalnız vicdânımın nazârında müstahsen olup umûm beğenmez ise...Ya ıslık çalarlar ise....A!...orası bir şey, değil bizim tiyatrodaki ba'zı def'a – kâide-i umûmiyyeden şâd olarak – el çırpmağın takbîh ve ıslık çalmak tahsîn makâmında kullanılır. ¹¹

11 Şemsettin Sami, a.g.y.

Ş. Sami bu sözleriyle yapıtının, halka sunulmaya, sahnelenmeye değip değmeyeceğini kendi içinde tartışıyor. Yarattığı kahramanların, kendi hayal dünyasında oldukça güzel olduklarını ama sahnelenecekleri zaman bu güzelliği koruyabileceklerinden şüphe duyuyor. Hayali ile sahneye taşınacak olan dünya arasında benzerlik olmamasından endişe eden Şemsettin Sami, bu şekilde de bizlere, yazarların oyunlarının en önemli kaygılarından biri olan, yapıtının istediği gibi sahnelenmesiyle ilgili taşıdığı kaygıları göstermiş oluyor.

Her biri kendisinin bir manevi buyruğun, yönlendirmenin anlatımı açısından yüklendikleri görevleri anlatabilecekler mi? Kahramanlarımı- vicdanım alkışladığı kadar- halk dahi alkışlayacak mı? Ya alkışlamaz ise... Ya kahramanlarımın yetenekleri, yalnız hayal dünyamın içine yönelik olup dışarıda bu yeteneklerini gösteremezlerse, yani sahneye bu duyguları taşıyamazlarsa? Ya kahramanlarımın davranış biçimleri, yalnız vicdanımın bakışları altında güzellikler kazanıp halk beğenmez ise...

PIYESLERİNİN ÖNSÖZLERİNE GÖRE ŞEMSETTİN SAMİ’NİN TİYATRO GÖRÜŞLERİ

Tüm bu sorularla Ş. Sami, oyununun sahnelenmesi ile ilgili kaygılarını, aynı zamanda oyunculuklarla ilgili kaygılarını da bizlerle paylaşmış oluyor.

Yine Ş. Sami’nin bir kaygısı da, oyunu beğenmeyip seyircilerin ıslık çalmasıdır. Fakat seyircilerin hem beğendikleri hem de beğenmedikleri şeylere ıslık çalıp, alkışladıklarını belirterek tam olarak bu davranışa güvenilmeyeceğini de sözlerine ekliyor. Tüm bunların yanında, asıl önemli olan şeyin, vicdanın yargısı olduğunu da şu sözleriyle belirtiyor Ş. Sami;

(...) fakat asıl korkulacak şey şurası ki böyle hayâl-hânelerde ve tiyatro sahnelerinde cereyân eden harekâtın muhakemesi vicdândır. Ve vicdânın ise hiçbir kanûn ve nizâmı yoktur. Keyfe mâ-yeşâ hükm eder. Benim kahramanlarım benim muhakeme-i vicdânımda muhakeme olundu, kimi haklı kimi haksız çıktı. Elleri i’lâmlar verildi. Haksız çıkanlar –umûmun nazârında mahcûb ve menfûr olmak gibi cezâlarla mücâzât oldu, haklı çıkanlar- akibet selâmete çıkmak veyâhûd umûmun reyine mazhar olmak gibi – mükâfâta nâil oldu.¹²

12 Şemsettin Sami, a.g.y.

Vicdanın hiçbir kanunu ve kuralı olmadığını ve baştan sona kendi vicdanın egemenliğini sürdürdüğünü söyleyen Ş. Sami, “benim kahra-manlarım, benim vicdanımda yargılandılar, kimi haklı kimi haksız çıktı, ellerine yargılama kararları verildi, haksız çıkanlar-halkın bakışları altında utanmış ve nefret edilmiş olmak gibi cezalar aldılar, haklı çıkanlar – sonunda kurtuluşa ulaşmak ya da halkın görüşlerine kavuşmak gibi ödüllere nail oldular” sözleriyle kendisinin oyununa verdiği değeri, oyununu beğendiğini anlatıyor. Yazmak onun işidir ve o işini yapmıştır, oynayanların bunu iyi ya da kötü yansıması kendisini etkilemeyecektir. Aynı zamanda bu sözlerde, yazar ve yarattığı kahramanlar arasındaki ilişkinin ne denli canlı ve etkili olduğunu, yazarın kahramanına nasıl değer verdiğini görüyoruz.

Heyhât! Bu geceden i'tibâren hiçbir vakit muhakemeden kurtulamayacaklar! Zavallılar! Mahkemeden mahkemeye sürüne sürüne hâlleri ne olacak? Benim haklı çıkardıklarımı haksız ve haksız çıkardıklarımı haklı çıkara-bilirler. Meselâ...benim mahkeme-i vicdânımda o kadar haklı çıkan, o kadar rikkatle mükâfât olunan Fettâh Ağa başka bir mahkeme-i vicdânda haksız çıkarsa, kendisine rikkat mükâfâtı yerine nefret mücâzâtı verilirse... A.....!..Yok, yok! Korkma, Fettâhım, korkma...Ben seni bırakmam, vicdân mahkemelerinin kanûn ve nizâmı yoksa, onların üstünde hakikat, insâf gibi mahkemeler vardır, ki kanûnları idi tahavvül etmez, benim mahkeme-i vicdânımda sana verilen i'lâm ile sâir vicdân mahkemelerinden alacağın i'lâmları hakikat ve insâf mahkemesine takdîm edersem, umarım, ki benim i'lâmım haklı çıksın...Sen haklı çıkarsın...korkma, düşünme, haydi göreyim seni!...Böyle diyerek – gözümün önünde âdetâ mücessem etmiş olan – Fettâh Ağanın arkasına vurarak cesâret veriyordum.Kahramanlarımın içinde mahkeme-i vicdânımda en ziyâde haklı çıkan Fettâh Ağa iken, diğer vicdân mahkemelerinde mahkûm çıkmasından en ziyâde korktuğumda Fettâh Ağa idi. ¹³

13 Şemsettin Sami, a.g.y.

Ş. Sami'nin bu sözleri, yine kahramanları ile ilgili düşüncelerini sanki onlar gerçekmiş ve onların yanlış tanınması ya da yargılanması büyük bir üzüntüye yol açacakmış gibi seriliyor okuyucuya. ("Bu geceden başlayarak, kahramanlarım mahkemeden kurtulamayacaklar. Zavallılar! Mahkemeden mahkemeye sürüne sürüne hâlleri ne olacak, benim haklı çıkardıklarımı haksız ve haksız çıkardıklarımı haklı çıkarabilirler. Mesela benim vicdan mahkememde o kadar haklı çıkan, o kadar inceliklerle mükâfâtlan bula Fettah Ağa, başka bir vicdanın mahkemesinde haksız çıkarsa kendisine o duyarlılığın mükafatı yerine, nefret cezaları verilirse... Yok yok! Korkma Fettah'ım korkma, ben seni bırakmam. Vicdan mahkemelerinin yasaları, kuralları yoksa onların üstünde gerçeğin, insaf gibi mahkemeleri var. Yasaları da hiçbir zaman değiş-

PIYESLERİNİN ÖNSÖZLERİNE GÖRE ŞEMSETTİN SAMİ'NİN TİYATRO GÖRÜŞLERİ

mez. Benim vicdan mahkememde sana verilen yargılama belgesi ve diğer vicdan mahkemelerinden alacağın belgeleri gerçeğin ve insafın mahkemesine sunarsam umarım ki benim, verdiğim yargılama belgem haklı çıkar. Sen haklı çıkarsın.. Korkma, düşünme haydi göreyim seni.. Böyle diyerek gözümün önünde adeta canlanmış olan Fettah Ağa'nın arkasına vurarak cesaret veriyordum. Kahramanlarımın içinde vicdan mahkememde en çok haklı çıkan Fettah Ağa iken diğer vicdan mahkemelerinde mahkum edilmesinden en çok korktuğumda Fettah Ağa idi.") Bu sözleriyle adeta kahramanıyla birlikte karşılaşacakları güçlükleri yaşadığını görüyoruz Ş. Sami'nin, Fettah Ağa'nın kendi yarattığı bir hayal değil de onun arkadaşıymış gibi bir izlenime kapılıyor.

Hâsılı, oyun bittiği gibi, kahramanlarımın – şu kadar mahkemelerden aldıkları - i'lâmlarına, bakmağa koştum, fakat zannetmeyin ki, tiyatrodaki ne kadar seyirci var ise kahramanlarıma o kadar i'lâmlar verilmiş, hayır, evvelâ seyircilerden, vicdân mahkemelerini içmeyerek, ve kahramanlarıma- mahkemelerini dinleyecek kadar- ehemmiyet v^{er}meyerek, ağlayacak yerde gülmek, ve dinleyecek yerde öksürmek ile vakit geçirenleri istisnâ edelim.¹⁴

14 Şemsettin Sami, a.g.y.

Bu sözleriyle Ş. Sami, nitelikli seyirci görüntüsünü de çıkarmış oluyor karşımıza. Oyunu gerçekten seyretmemiş olan, anlamamış olan seyircinin tepkisinin de, eleştirisinin de geçerliliğinin olmadığı belirtiyor. Böyle eleştirileri dikkate almayacağını altını çiziyor.

Bunun dışında, içi boş övgüleri, "vallahi pek güzel, çok güzel" sözlerini de önemsemediğini, dışardan baktığınızda hiçbir şey yok, boşluk, saçma diye yazılmış olan yargı kararlarını da yırtalım, dediğini şu sözlerinden anlıyoruz; "Sâniyen, içinde "pek güzel ! Pek a'lâ v'Allahi tahsîn olunacak şey! Ve zahrında, adem... saçma..." diye yazılmış olan i'lâmları yırtalım."¹⁵

15 Şemsettin Sami, a.g.y.

Daha sonra asıl eleştirilere geçen Ş. Sami, kahramanlarının vicdan mahkemelerinde araştırılan ve incelenen mahkemeleri üzerinde verilen gerçek yargı kararlarına baktığını, bunları pek az

bulduğunu söylüyor. Bunlarında bazılarının kendi vicdan mahkemesinde onayladıklarından geride çok az kaldığını, hepsini gözden geçirdiğini ve sonuçta hepsinin kahramanlarımdan yalnız birini haksız çıkardıklarını söylüyor;

Şimdi kahramanlarımız - vicdân mahkemelerinde rüyet ve fasıl olunan –muhâkemeleri üzerine verilen verilen i'lâmât-ı sahîhaya gelelim. Bunları pek az buldum, bunların da ba'zısı benim mahkeme-i vicdânımdan verilen i'lâmları tasdîk eylediğinden, kalanları pek az kaldı. Hepsini gözden geçirdim, gördüm ki hepsi de kahramanlarımdan yalnız birini haksız çıkarmışlar. ¹⁶

“- Amân kimi?

- Fettâh Ağayı.

- Sebeb ?

- Oğlunu telef etmesi, bunun da ahlâka muzır olması.

- Ey! Haklı, hiç insan kendi oğlunu öldürür mü ; bu şefkat-i ebeviyye gibi mukaddes bir şeyin aleyhinde değil midir?

-Hayır, benim Fettâh Ağa şefkat-i ebeviyyeden bî- haber değildir. Oğlunu öldürmesiyle berâber şefkat-i ebeviyyeyi dahi meydâna koyuyor. Oğlunu adem-i şefkatinden öldürmüyor. Belki şefkatiyle berâber öldürmeğe mecbûr oluyor.

- Mejbûr eden nedir ?

- Besâ.

- Demek olur ki besâ şefkatle taban tabana zıdd imiş.

- Hayır, besâ her vakit şefkatle zıdd değildir, fakat bu husûsda Selfo'nun pederi eliyle ölmesi vâcib, şefkat ise buna mâni' olduğundan, besâ böyle -derece-i vücûbda olan- bir emri icrâ ettirmek için şefkate galebe eyler.

- Demek olur ki Fettâh Ağa'nın şefkati zayıf imiş.

- Hayır, şefkati o kadar kavîdir, ki besâ ile hayli vak pençeleşip pek çok def'a gâlib gelmeğe de yaklaş tığı nâzırlar tarafından müşâhede olundu fakat besâ

PIYESLERİNİN ÖNSÖZLERİNE GÖRE ŞEMSETTİN SAMİ'NİN TİYATRO GÖRÜŞLERİ

haklı olduğundan âkıbet gâlib geldi.

- Ne diyorsun? Besâ dediğin nedir, ki şefkat gibi bir mukaddes şeyden ziyâde haklı olacak?

- Evet besâ haklıdır, şefkat haksızdır, çünkü şefkat Selfo'yu yaşatmak ve Fettâh Ağayı-hayatını kurtarmış olan- bir hamiyetli hatunun karşısında mahcûb etmek istiyordu.

- Sanki Selfo yaşasa ne olur?

- Ne mi olur? Çok fena şeyler olur ki, tafsîli bu kitabın mukaddimesine sığmaz. Ayrıca bundan büyük bir kitap olur.Fakat ne hacet ? Selfo'nun ölmemesini isteyenler Fransa'nın meşhûr edîblerinden (Alexandre- Dumas Fils-)'in Lorejenet Mostel(?) kitabını okusunlar da sonra bize hak verirler, zannederim.

Bu sözümü iştirir iştirmez, hayâl-hânemde vücûd bulmuş olan muâriz – güyâ (Alexandre- Dumas Fils-)'in mezkûr kitabını okumuş gibi – verecek cevâb bulmayarak kayboldu.O vakit bana da Fettâh Ağa'nın hareketinde haklı olduğuna dâir itmi'nân geldi.”¹⁷

17 Şemsettin Sami, a.g.y.

Tüm bu sözleriyle Şemsettin Sami, yarattığı kahramanın haklı çıkması mutluluğuyla önsözünü sonlandırıyor.

2) Seydi Yahya'nın Önsözünde Tiyatro Bilgisi

Ş. Sami, **Seydi Yahya** adlı oyunu için yazdığı “İfâde-i Merâm” başlıklı önsözüne başlarken, “Tiyatronun lüzum ve fâidesinden ve millî tiyatro oyunlarının rüchânından bahisle sözü uzatmağa hacet göremem.”¹⁸ tümceleri ile, tiyatronun gerekliliğini ve faydasını söylemenin ve özellikle milli tiyatro oyunlarının ne kadar üstün olduğunu belirtmenin gerek bile olmadığını söyleyerek ilginç bir noktaya değinmektedir. Bu nokta da bizi oyunun yazılış tarihine götürmektedir. 1875 tarihli bu oyunda böyle giriş tümcelerinin olması, Şinasi'nin **Şair Evlenmesi** adlı oyununu temel alırsak (1859) 15-16 yıllık süre içinde ne kadar çok yol alındığını, bu düşüncenin söylenebilmesi için, oyun yazma geleneğinin ne kadar yaygınlaştığını, hatta kimi yazarlarımızın, ben de oyun yaz-

18 Şemsettin Sami, **Seydi Yahyâ** (İstanbul : 10 Kasım 1292 /1875).

maya mecbur oldum, ya da ne yapayım, ben iyi oyun yazamıyorum gibi sözlerini söylemesinin, oyun yazmanın bir geleneğe dönüştüğünü ya da başka bir ifadeyle, belki de daha doğru bir ifadeyle o dönem için moda bir akım olduğunu söyleyebiliriz.

Özellikle milli tiyatro oyunlarının üstünlüğünün zaten bilindiğinin ve kabul edildiğinin belirtilmesi, bu konudaki hassasiyeti ya da bu konuda ne kadar çok yapıt yazıldığına sorgulanmasına götürüyor bizi. Bununla birlikte diyebiliriz ki, dönemin sosyal koşullarının ve milli mücadeleye dönük yaşam tarzının ister istemez yazarları, devrin aydın düşünce sorumluluğunu / örneğini günün en önemli konularından birini yazmaya yönelttiğini görüyoruz. Karşımızda sanki, bu alanda yapıt verilmezse, tiyatro yazmış sayılmayacağına dair bir anlayış ortaya çıkıyor. Yalnız burada açıklamamız gereken bir nokta var ki o da, önsözlerde karşımız açılan “milli tiyatro” anlayışının, bugün kullanılan anlamdan farklı olmasıdır. Önsözlerde ve dönem içinde farklı yazılı kaynaklarda karşılaştığımız bu tanımlama, Osmanlı toplumu içindeki, her bir milleti karşılayan, ulusal bir çerçevenin dışında bir anlayıştır. Tam olarak imparatorluğu ya da bugünkü anlamıyla tek bir ulusu değil, imparatorluk içinde çeşitli milletleri anlatmaktadır. Zaman zaman karşımıza çıkan oyunlar ve oyun konuları da bu anlayışa örnek gösterilebilir. (Ahmed Mithad Efendi'nin **Çerkez Özdenleri** oyunu gibi.)

Ş. Sami, başka bir konuyu da bu önsözünde şu sözlerle sorgular; “Tarih-i eslâf -millî facialara mebhûs-ün-anh olacak- vekâyî ile dolu olduğu halde, millî facialarımızı alâka ve izdivâc-ı cebrîye hasretmeğe mecbur oluyoruz?”¹⁹ Bu sorgulama oyun yazarlarımızın neden milli oyunların ardından en çok aşk ve zoraki evlendirmeye ilgili oyunlar yazdığına, neden tüm trajedilerin bu iki olay üzerinde (aşk ve zoraki evlendirme) döndüğüne götürüyor bizi. Niyazi Akı, **XIX. Yüzyıl Türk Tiyatrosu Tarihi** adlı yapıtında, bu konuyla ilgili olarak şunları söyler;

Şemsettin Sami Bey o devirde zorla evlendirme gibi olaylarla kurulan dramlara itiraz eder ve bu konuda

19 Şemsettin Sami, a.g.y.

PİYESLERİNİN ÖNSÖZLERİNE GÖRE ŞEMSETTİN SAMİ'NİN TİYATRO GÖRÜŞLERİ

tarihin çok zengin olduğunu ileri sürer. Nitekim yazdığı bu iki dram bu görüşün ürünüdür. Bu eserlerden bilhassa Seydi Yahya'nın üzerinde getirdiği yenilik dolayısıyla fazlaca durmak yerinde olur.²⁰

20 Niyazi Akı, **XIX. Yüzyıl Türk Tiyatrosu Tarihi** (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1963), s. 80.

Ş. Sami, önsözünde aslında döneme ve oyun yazarlığına bir eleştiri yapıyor. Aynı ve kısıtlı konular üzerinde oyun yazmanın neden bir zorunluluk olarak görüldüğünü tartışıyor. Bu noktadaki düşüncelerini; “Vâkıâ, alâkasız facia olamaz; lâkin sırf alâkadan ibaret facia da nasıl olur?”²¹ Aşk ilişkisi olmadan dram olamaya çağını ama sadece aşk ilişkisini anlatan bir dramın da nasıl olacağına dair soruyla sürdürüyor. Bu sorgulamayı yapmasındaki elbette en büyük etki, yazdığı oyunda neden aşk ilişkisini sadece bir iki perdede gösterdiğini anlatmaya çalışmasındadır;

Alâkanın fâcialarda mübâlağası beni bu eserimde alâkaya dair çok söz söylememeğe, ve alâkayı yalnız bir iki perdede göstermeğe mecbur eyledi. Zaten alâka kalbî bir şeydir, söz ile ifâde olunamaz. Alâka -ve belki her his- sözden ziyâde fiil ve hareketle ifâde olunur. Yusuf ve Halime'nin mesâib ve mevânî ile karışık olan muhabbetleri, sonra meyûsiyyetleri, ve nihâyet murâda ermeleri fâciama alâkaca bir kusur bırakmıyor, zannederim.²²

21Şemsettin Sami, **Seydi Yahyâ**, (İstanbul 10 Kasım 1292 /1875).

22 Şemsettin Sami, a.g.y.

Bu sözler gösteriyor ki, Ş. Sami için olayı, ana konuyu anlatmak daha ön plana çıkıyor. O, tarihi bir olay içinde aşkı sadece oyunu süslemek amaçlı kullanıyor. Bu ilişkinin asıl olayın önüne geçmesini istemiyor. Onun istediği iki aşğın yaşadığı dramı anlatmak değil, olay içinde bu aşk ilişkisini de vermek. Bu aşkın olaydan daha ön planda tutulmasını istemiyor. Kaldı ki, bu düşüncesini sadece kendi yapıtları içindeki arayışında değil, tüm yapıtlarda böyle bir arayış ve beklenti içinde olduğunu görüyoruz. Ş. Sami, aşk ilişkilerinin, ön planda tutulmasına pek de hoş bakmadığını bizlere gösteriyor.

Ş. Sami'nin oyun ve oyun kişisiyle ilgili açıklaması oyun yazarının oyuna bakış açısını, etkisini aydınlatıcı açıklamalardır. O, oyunuy-

İla ilgili;

Şeydi Yahya'nın avâkıb-ı hâli tarihe tevâfuk etmez diye, itiraz olunmamalıdır; çünkü zaten başlıca mak-sadım -evvel ü âhiri beyninde münâsebet aldırma-dığım -öyle bir recülü- kendisine hiç yakıştıramadı-ğım- öyle bir lekeden kurtarmaktır.²³

23 Şemsettin Sami, a.g.y.

Burada, Ş. Sami, oyun kişisini gerçek bir kahraman gibi görüp buna yönelik açıklamalar yapmaktadır. Amacının gerçek tarihi olayları yazmak değil, böyle bir kişiye yakışmayan lekeden onu kurtarmaya çalışmak olduğunu söylerken, kişisel duygularını oyuna nasıl kattığını, kahramanı tertemiz göstermeye çalıştığını görüyoruz. Yazarın, sanki karşımızda gerçek bir kişi varmış ve yaşanan olay ona yakışmıyormuş diye düşünerek onu bu leke-den kurtarmaya çalışması, oyun yazarlığı içinde, yazarın oyun dışında duramayan, olaya müdahale eden yapısını göstermek-tedir. Teknik olarak yazarın kendi kimliğini oyuna yansıtması gerekirken, bu dönemde ve **Seydi Yahya**'nın önsözünde bunun tam tersi anlatımlarla karşılaşırız. Kaldı ki, dönem göz önüne alındığında bu tür yaklaşımların hemen hemen tüm oyun yazarla-rında dikkat çekici bir özellik olduğu fark edilmektedir.

Ş. Sami'de dikkatimizi çeken önemli bir konu da, diğer oyun yazarlarında görülen, oyun önsözlerinin sonunda, okuyucudan sürekli af dileme, özürler dileme, diğer usta saydıkları kişilerin yaptıkları yanlışları bağışlamalarını isteme gibi, kendilerini daha değersiz görme eğilimi yoktur. Kaldı ki bu bir gelenek olarak algı-lanabilir, ama o zaman neden Recaizade Mahmut Ekrem, Namık Kemal gibi alanında daha yetkin isimlerin bu geleneği uygulama-dığını düşünmeden de duramıyoruz.

Ş. Sami önsözünün sonunda, *Besâ* oyununun herkesçe çok be-ğenilmesinin yarattığı cesaretle bu oyunu yazdığını ve kabul gö-receğini ümit ettiğini söyler sadece. Bu kendine güveninin de bir göstergesidir diyebiliriz. Bunda, ilklere imza atmış kişiliğinin de önemli etkisi vardır.

PİYESLERİNİN ÖNSÖZLERİNE GÖRE ŞEMSETTİN SAMİ'NİN TİYATRO GÖRÜŞLERİ

3) *Gâve*'nin Önsözünde Tiyatro Bilgisi

Ş. Sami'nin **Gâve** piyesi, özellikle mitolojik bir konuyu işlemesi ve mitolojiden yararlanarak kurmaca bir oyun yazması yönüyle tiyatro tarihimizde ilk örnektir. Ş. Sami, piyesin önsözünde, ilk bakışta pek de millî bir kimliği olmadığı düşünülen konunun, hem tarihe mal olmuşluğu hem de İslam edebiyatı içindeki önemli yeri dolayısıyla millî sayılması gerektiğini söyler.²⁴

Bundan evvel neşrolunan bir eserimin mukaddimesinde tarih-i eselâfin millî fâcialara mebhüs-ün-anh olacak vekâyi ile dolu olduğundan bahsetmiştim. Bu facia pek de millî denilemezse de, mademki mebhüs-ün- anı tevârih-i eslâf ve edebiyat-ı islâmiyede meşhur ve mütevâtirdir, yine -bir dereceye kadar- millî sayılsa gerektir.²⁵

24 Şemsettin Sami, **Seydî Yahyâ**,
Haz: Ayşenur Külahlıoğlu İslam
(Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), s. 9.

25 Şemsettin Sami, **Gâve**,
İstanbul: 1876.

Burada hemen dikkatimizi çeken nokta, fâcia sözünün, dram anlamında kullanılmasıdır. Elbette bahsedilen bugün ilk aklımıza gelen anlamı ile, büyük, trajik olaylar değildir. Burada facia dram olarak kullanılmıştır. Fâcia sözcüğünün burada terimsel bir anlamda kullanıldığı, yani bir tiyatro terimi olduğu ve dönemin genel olarak oluşturulan tiyatro ile ilgili sözcük dağarcığında bu şekliyle yer edindiğidir.

Bu facia bir fâcia-i tarihîyedir. Edebiyatın tiyatro kısmınca üstadlarımız olan garp üdebâsı ve hususuyle Shakespeare ve Victor Hugo gibi söz erleri tarihe müstenid olan fâcialarda vekâyi-i tarihîyeye sadık olmak lüzumunu bir kaide hükmüne koymuşlardır. Böyle olduğu halde, bu fâciamın Şâh-nâme ve sâir kütüb-i edebîyyede mestûr ve meşhûr olan vâkıya tamamı tamamına muvâfık olmadığına itiraz olunursa ne diyebilirim? Ha! Şu cevabı verirdim: Malûmdur ki: Üstad-i üdebâ denmeğe elyak olan Firdevsi'nin Şahname'si fesâhat ve letâfetçe edebiyat-ı şarkîyenin bâlâsına konmağa şayan ise de, sıhhat-ı vekâyice mevsûk değildir.²⁶

26 Şemsettin Sami, a.g.y.

Ş. Sami'nin bu sözleri bize bir çok alanda ışık tutmaktadır. Ön-

celikle, bu dramın, tarihsel bir dram olduğunu söyleyerek yine bize, dönemin tiyatro terimlerinden birini göstermektedir. Bununla birlikte özellikle Shakespeare ve Victor Hugo'dan bahsetmesi hem bu dillere olan eğilimini hem de dönem yazarlarının bu noktada tiyatro ile ilgilerinin sadece ulusal boyutta olmayıp tüm dünya için önemli sayılan yazarların görüşlerini bildiklerini ve bu alanda kendilerini geliştirdiklerini göstermektedir. Bu da bilgi ve eğilimlerinin kalitesini gösterir bir ipucudur. Yine Ş. Sami'nin, bu yazarların, tarihi bir olayı anlatırken olaya sadık kalınmasının gerekliliğinden bahsetmesi oyun yazmadan önce yapılan araştırmayı ve karşılaşılan bu bilgilerin nasıl harmanlandığını anlatır. Fakat Ş. Sami, bu kurala pek uymadığını, anlattığı olayın tamamı tamamına Şehnâme'deki olaylara uygun olmadığını söyler. Hatta bunu soru, yanıt şeklinde yapan Ş. Sami, yine önsözlerini incelediğimiz dönem yazarlarının genel olarak kullandığı biçemi de uygulamış olur. Bir sohbet havası içinde ve okuyucuyla konuşuyormuş, okuyucuya açıklamalar yapıyormuş gibi bir anlatımla yazılan bu önsözlerin çoğu, anlatım dili ile ilgili de bilgiler içermektedir.

Ş. Sami'nin tarihi ve mitolojiyi konu alan oyunlarla ilgili düşüncelerini, biliniyor ki yazarların en büyük ustası denmeye layık olan Firdevsi'nin Şehnâme'si anlamca ve anlatımca, Doğu edebiyatının en üst noktasına konmasını gerektiriyorsa da anlattığı olayların doğruluğu konusunda belgelere dayalı değildir, zaten Şehname'deki olayların çoğu efsane / mitoloji türünden olmakla onlarda doğruluk aramak, gerçeklik aramak gerekmez. Bu faciyanın kahramanları olan Dahhak, Gave ve Feridun'un öyküsüne doğruluk bakışıyla, gerçeklik bakışıyla, gerçeklik açısından bakılamaz. Çünkü bir adamın omuzlarında bir yılanın bulunması doğal yaşama aykırı olmakla beraber kabul edilebilirse de, insanın vücuduna dolanmış yılanların bulunması ve bu yılanların yemeğe de muhtaç olmasına hiçbir zaman inanılmaz. Dahhak'ın "Mâri" (yılana tapan) diye adlandırılması kendisinin yılanlarla bağının olduğunu gösterir; Gâve'nin çocuklarını yılanlara yem etmek üzere aldığı dahi yalan olamaz. Ancak Dahhak'ın yılanlarla olan ilişkisi neden oluşmuştur? Bunu anlamak için yalnız çoğunlukla efsaneler, mitoloji ve saçma sapan hikayelerle karışık olan ve hele böyle çok eski bir olayda hiç bir zaman insana güven vermeyen- tari-

PIYESLERİNİN ÖNSÖZLERİNE GÖRE ŞEMSETTİN SAMİ'NİN TİYATRO GÖRÜŞLERİ

he değil belki en çok aklın benimsediği kanıtlara ve geride kalan kaynak yapıtlara değer vermek gerekir sözlerinden anlıyoruz.²⁷ Ş. Sami burada, söylencelere güvenmememiz gerektiğini, akla ve belgelere dayanarak hareket etmemiz gerektiğini belirtir.

27 Şemsettin Sami, a.g.y.

Yine Ş. Sami oyunun konusu ve gerçeklik anlayışı ile ilgili olarak, okuyucuya kendi görüşlerini de aktaran bilgiler vermeye devam etmektedir. Dahhak'ın asıl vatani Arabistan ve belki de Afrika çölleri olduğu aktarılanlarla inandırıcı bulunabilir. Afrika'da bugünkü günde de yılanlara tapınır kavimler vardır; Arabistan'da dahi İslamiyetten önceki Cahiliye döneminde bu inanışta kavimlerin bulunmuş olması muhtemeldir. Dahhak Arabistanlı olsun, Afrika çöllерinin bir yarattığı olsun yılanlara tapmasında ve yılanlara tapan biri olarak adlandırılmasında bu bilgilerin dayanak olduğunu ve Gave'nin oğullarıyla diğer gençleri omuzlarındaki değil, belki tapındıkları yılanlara yedirmek üzere topladığından şüphe duyulmamalıdır.²⁸

28 Şemsettin Sami, a.g.y.

Ş. Sami, **Gâve**'nin önsözünde görüşlerini şu noktalara dayandırarak açıklamalarına devam eder;

Böyle olduğu halde, bu fâcia tarihe mübâyindir, denilemez. Tarihlerde isimleri mezkûr olmayan eşhâsa gelince; böyle esâtir kabilinden olarak, tarihlerde bile sıhhatine inanılmayacak surette yazılan bir vak'ayı teşrih için tarihte bulunamayan birtakım eşhâs ilâve etmecliğim dahi üdebâ-yı garbîyenin yukarıda beyan olunan kaidesine münâfî sayılamaz; çünkü tarih fâciamı tekzip edemez; bilâkis fâciam hayâlî ve tasavvurî bir eser olduğu halde, bu bâbda pek zayıf olan tarihi tekzip ediyor; nasıl ki, yukarıda beyan eyledim.²⁹

29 Şemsettin Sami, a.g.y.

Ş. Sami'ye göre, kendisi istediği kadar belirli kanıtlara ve isimlere göre bu yapıtı yazmış olsun sonuçta bu dramın tarihe uygun olduğu söylenemez diyor. Tarihte adları olmayan kişileri oyununda kullanmasının, Batılı yazarların kurallarına aykırı olamayacağını, çünkü tarihin dramını yalanlayamayacağını belirtiyor. Tam tersine dramım -hayali ve tasarımsal bir yapıtı olduğu halde bu yönde de

pek zayıf olan- tarihi yalanlıyor, diyor. Burada kendi öz eleştirisini yaparken, tarihe gerçeklik oranında uyduğunu ve tarihe uygun yeni kişilikler, adlar ve kahramanlar yarattığınının altını çiziyor.

30 Şemsettin Sami, a.g.y.

Ş. Sami'nin tiyatroyla ve kendi oyunuyla ilgili sözlerinin yanında dikkatimizi çeken çok önemli bir sonuç tümcesi var ki, o da; "İşte bu birkaç satırı yazmaktan muradım bu hakikati beyan etmekti, yoksa her bir eserin bir ifade-i meram yahut mukaddimeye muhtaç olması fikrinde değilim."³⁰ ifadesidir. Ş. Sami'nin bu sözlerle, amacının gerçeği açıklamak düşüncesi olduğunu, yoksa her yapının mutlaka önsöze gereksinim duymadığını söylemesi bir anlamda bu yoldaki düşüncelerini bize gösterse de, bir yanda kendi içinde bir çelişkiyi taşımaktadır. Öncelikle zaten o dönemde bu önsözler bir açıklama yapmak, daha yeni gelişmekte olan bir tür hakkında bizlere bilgi sunmak, her yazarın tiyatroya bakış açısını anlatmaya çalıştığı yazılar olarak karşımıza çıkıyor. Yazarlar hem oyunları için açıklamalar yaparak okuyucuya bir anlamda oyuna nasıl bakmaları ve oyunu nasıl yorumlamaları gerektiğini anlatmakta, bir yanda da bu yeni tür hakkında ne düşündüklerini, bu yeni türü nasıl algılamaları gerektiğini açıklamaktadırlar. Ş. Sami'nin önsözlerinde de yaptığı tamamen bu bilgilendirmelerdir. Kendisi de böyle bir bilgilendirmeye gerek duymuştur. Fakat son tümceleriyle, bunun tam tersini söylemiştir. Aslında kendisinin burada anlatmak istediği şey, ileriki yıllarda kullanılan önsöz geleneğiyle örtüşebilmektedir. Ama o dönem için bu önsözlerin tiyatro adına gerekli olan yazılar olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Ş. Sami, yazınsal alandaki başarılı çalışmalarıyla birçok ilke imza atarken, tiyatro edebiyatı tarihimizde de yine ilklere imza atmış, oyun önsözleri ile bu alana ilişkin görüşlerini okuyucularıyla paylaşmış önemli bir oyun yazarımızdır. Niyazi Akı'nın belirttiği gibi; "Bu büyük Türk bilgini, Türk diline kazandırdığı aşılması güç kamuslarından başka yazdığı üç tiyatro eseriyle devrinin sanat alanında da çok önemli bir yer tutar."³¹

31 Niyazi Akı, **XIX. Yüzyıl Türk Tiyatrosu Tarihi** (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1963), s. 109.

PIYESLERİNİN ÖNSÖZLERİNE GÖRE ŞEMSETTİN SAMİ’NİN TİYATRO GÖRÜŞLERİ

Milli tiyatro yazma geleneğine, yazdığı oyunların konuları ile bağlı kalan Ş. Sami, aynı zamanda döneminde yazarların sıklıkla başvurdukları, tekrar ettikleri konuların yarattığı sıkıcılıktan bahsetmeyi, bunların artık aşılması gerektiğine duyduğu inancı Seydi Yahya oyununun önsözünde vurgulamıştır.

Oyun yazarı ile yarattığı kahraman arasındaki güçlü bağı, yazdığı üç oyununda da görmek olanaklıdır. Kahramanın bir hayal ürünü olmaktan çıktığını, başlı başına bir varlık olduğunu ve kendisinin kahramanlarına sahip çıkan, onları eleştirilere karşı savunan tavrını da yine bu oyunlarının önsözlerinde görebiliyoruz.

Oyun yazmaya başlarken duyduğu titizliği, hazırlık aşamasını önsözlerinde uzun uzun betimleyi ihmal etmeyen Ş. Sami, “Bu risâleyi yazarsam, bu sene icrâ ettirmeliyim, dedim, çünkü gelecek seneye kadar belki yaşayamam.” dediği **Besâ Yahûd Ahde Vefâ**’nın önsözündeki bu tümceleleriyle hevesini, coşkusunu, oyununun sahnelendiğini görememe, eleştirilerini duymama telaşını büyük bir heyecanla anlatır.

Facia sözünü, dram anlamında kullanarak teknik terimleri de önsözlerinde kullanmayı ihmal etmeyen Şemsettin Sami, oyun dilinin, kahramanların sahnelenmesindeki önemini de okuyucusuyla paylaşıyor. Tanzimat döneminde de, Meşrutiyet döneminde de karşılaştığımız diğer pek çok yazarın yaptığı gibi, önsözlerinin sonunda sürekli özürler dilemeyen Ş. Sami, bu tavrıyla da kendisine duyduğu güveni ortaya koyan ender yazarlarımızdandır.

İlk oyunu **Besâ Yahûd Ahde Vefâ** için oldukça uzun bir önsöz yazan Ş. Sami, son oyunu **Gâve**’de ise her oyuna önsöz yazılmasına gerek olmadığını söyleyerek her defasında farklı, yenilikçi yanını yazılarına yansıtmış önemli bir yazarımızdır.

KAYNAKÇA

Akı, Niyazi. **XIX. Yüzyıl Türk Tiyatrosu Tarihi**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1963.

Sevinçli, Efdal. "Halide Salih Tiyatromuzu Anlatıyor: Besâ Oyununda", **İzmir: Gölge Tiyatro**, Sayı 5, 1997.

Şemsettin Sami. **Besâ Yahûd Ahde Vefâ**. İstanbul: 1292 / 1875.

Şemsettin Sami, **Seydi Yahyâ**. İstanbul: 1292 / 1875.

Şemsettin Sami, **Gâve**. İstanbul: 1293 / 1876.

Şemsettin Sami, Seydi Yahyâ, Haz: Aşenur Külahlıoğlu İslam, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

